

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ERKIN YUSUPOV FALSAFIY MEROSIDA INSON VA JAMIYAT MUNOSABATLARINING KONSEPTUAL ASOSLARI

Saydullayev Nurmuhammad Ziyodulla o'g'li

Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti, mustaqil tadqiqotchi.

e-mail: Nurmuhammaduz0207@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2427-4296>

Annotatsiya.

Maqolada o'zbek falsafiy tafakkurida tarixiy ong va milliy o'zlik o'rtasidagi munosabat tarixiy-falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Jadidchilik davrida tarix, til, ma'rifat va taraqqiyot masalalari Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniy qarashlari asosida yoritiladi. Sovet davrida tarixiy ongning mafkuraviy cheklanishi hamda milliy tarix va madaniy merosni saqlashga qaratilgan intellektual davomiylik, xususan, Ibrohim Mo'minovning Amir Temurga doir yondashuvi ko'rib chiqiladi. Mustaqillik davrida tarixiy xotira, davlatchilik tajribasi va milliy merosning qayta talqin qilinishi milliy o'zlikni shakllantiruvchi omillar sifatida baholanadi. Tadqiqotda tarixiy-falsafiy, qiyosiy va konseptual tahlil usullaridan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: tarixiy ong, tarixiy xotira, milliy o'zlik, milliy identiklik, jadidchilik, Behbudiy, Fitrat, Avloniy, Ibrohim Mo'minov, madaniy xotira, milliy meros, tarixiy tafakkur.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОТНОШЕНИЙ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА В ФИЛОСОФСКОМ НАСЛЕДИИ ЭРКИНА ЮСУПОВА

Сайдуллаев Нурмухаммад Зийодуллагли

Институт социально-духовных исследований при Республиканском центре духовности и просветительства, независимый исследователь.

Аннотация.

В статье с историко-философской точки зрения анализируется взаимосвязь между историческим сознанием и национальным самосознанием в узбекской философской мысли. Вопросы истории, языка, просвещения и прогресса в период джадидизма рассматриваются на основе взглядов Махмудходжи Бехбуди, Абдурауфа Фитрата и Абдуллы Авлони. Исследуются идеологические ограничения исторического сознания в советский период, а также интеллектуальная преемственность, направленная на сохранение национальной истории и культурного наследия, в частности подход Ибрагима Муминова к изучению личности и деятельности Амира Темура. Переосмысление исторической памяти, опыта государственности и национального наследия в период независимости оценивается как совокупность факторов формирования национального самосознания. В исследовании использованы методы историко-философского, сравнительного и концептуального анализа.

Ключевые слова: историческое сознание, историческая память, национальное самосознание, национальная идентичность, джадидизм, Бехбуди, Фитрат, Авлони, Ибрагим Муминов, культурная память, национальное наследие, историческое мышление.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INDIVIDUAL AND SOCIETY IN THE PHILOSOPHICAL LEGACY OF ERKIN YUSUPOV

Saydullayev Nurmuhammad Ziyodulla o'g'li

Institute for Social and Spiritual Research under the Republican Center for Spirituality and Enlightenment, Independent Researcher.

Abstract.

The article provides a historical and philosophical analysis of the relationship between historical consciousness and national self-awareness in Uzbek philosophical thought. Issues of history, language, enlightenment, and progress during the Jadid movement are examined through the perspectives of Mahmudkhoja Behbudi, Abdurauf Fitrat, and Abdulla Avloni. The study explores the ideological restrictions imposed on historical consciousness during the Soviet period, as well as the intellectual continuity aimed at preserving national history and cultural heritage, with particular attention to Ibrahim Muminov's approach to the study of Amir Temur. The reinterpretation of historical memory, the experience of statehood, and national heritage during the period

of independence is evaluated as a set of factors contributing to the formation of national self-awareness. The research employs historical-philosophical, comparative, and conceptual methods of analysis.

Keywords: historical consciousness, historical memory, national self-awareness, national identity, Jadidism, Behbudi, Fitrat, Avloni, Ibrahim Muminov, cultural memory, national heritage, historical thought.

Kirish. XX asrning ikkinchi yarmi va mustaqillikning dastlabki yillaridagi o'zbek falsafiy tafakkurida inson muammosining talqini jiddiy mazmuniy o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Insonni asosan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning mahsuli sifatida tushuntirgan mafkuraviy yondashuvdan uning ma'naviy dunyosi, individual manfaatlar, axloqiy tanlovi va ijtimoiy mas'uliyatini bir butun holda o'rganishga o'tish ushbu jarayonning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Erkin Yusupovning falsafiy merosi aynan shu o'zgarishning nazariy mazmunini tushunish imkonini beradi.

Yusupovning ilmiy izlanishlari ijtimoiy falsafa, mantiq, tarix, siyosatshunoslik, ma'naviyat va mafkura masalalarini qamrab olgan. "Yoshlarning ma'naviy kamoloti", "Inson kamolotining ma'naviy asoslari", "Odamiylik saboqlari", "Falsafa", "Ma'naviy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati" kabi asarlarida insonning ma'naviy shakllanishi va uning jamiyat bilan munosabati turli jihatlardan yoritilgan [1]. Mazkur asarlarning mavzu doirasi keng bo'lsa-da, ularni birlashtirib turuvchi masala insonning o'zligini anglashi, jamiyatdagi mavqeini belgilashi va o'z faoliyatini muayyan ma'naviy mezonlar asosida tashkil etishi bilan bog'liq.

Yusupov falsafasidagi inson konsepsiyasini faqat "ma'naviy barkamol shaxs" haqidagi qarashlar majmui sifatida talqin qilish uning mazmunini toraytiradi. Faylasuf insonning ma'naviy sifatlarini uning ijtimoiy munosabatlaridan ajratmaydi. O'zlikni anglash boshqa insonlarni anglash bilan, shaxsiy manfaat mushtarak manfaat bilan, tafakkur erkinligi esa ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'lanadi. Shu sababli uning qarashlarida inson va jamiyat munosabati tashqi ta'sir va bo'ysunish shaklida emas, o'zaro ta'sirga asoslangan munosabat sifatida shakllanadi.

Ushbu yondashuvning tarixiy-falsafiy ildizi Yusupovning Sharq falsafiy merosiga bergan bahosida ham ko'rinadi. U Sharq falsafasining asosiy muammolaridan birini inson mohiyati, insonparvarlik, axloqiy munosabatlar va shaxsning o'zini anglashi bilan bog'laydi. Bunda tarixiy meros zamonaviy muammolardan uzilgan nazariy material sifatida emas, inson va jamiyat munosabatlarini tushuntirish uchun konseptual manba vazifasini bajaradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar masalasi ko'plab faylasuf va olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan. Jumladan, Charlz Teylor, Jorj Herbert Mid, Emil Dyurkgeym va Yurgen Habermas asarlarida shaxsning shakllanishi, ijtimoiy muhitning insonga ta'siri hamda insonning jamiyatdagi o'rni yoritilgan. O'zbek olimlaridan E. Yusupov, T. Jo'rayev, A. Choriyev, Q. Nazarov, A. Ochldiyev, O. Musayev va Sh. Madayeva tadqiqotlarida inson kamoloti, ma'naviy qadriyatlar, erkin fikrlash va ijtimoiy mas'uliyat masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, Erkin Yusupovning "Inson kamolotining ma'naviy asoslari", "Odamiylik saboqlari" va "Ma'naviy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati" kabi asarlari mazkur tadqiqotning asosiy nazariy manbalari hisoblanadi.

Tadqiqotda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va tarixiy-mantiqiy yondashuv usullaridan foydalanildi. Erkin Yusupovning inson va jamiyat munosabatlariga oid falsafiy qarashlari boshqa olimlarning fikrlari bilan qiyosiy o'rganildi. Shuningdek, uning asarlarida ilgari surilgan o'zlikni anglash, ma'naviy kamolot, shaxsiy va umumiy manfaatlar uyg'unligi, erkin fikrlash hamda ijtimoiy mas'uliyat haqidagi g'oyalar tahlil qilindi. Ushbu usullar orqali faylasufning inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikka doir qarashlarining mazmuni va ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini ochib berishga e'tibor qaratildi.

MUHOKAMA

Inson va jamiyat bir-biri bilan uzviy bog'liq tushunchalardir. Inson jamiyatda yashaydi, o'z qarashlari, maqsadlari va manfaatlarini boshqalar bilan munosabat jarayonida shakllantiradi. Jamiyat esa alohida shaxslarning faoliyati, hamkorligi va o'zaro ta'siri orqali rivojlanadi. Shu sababli insonni jamiyatdan, jamiyatni esa insondan ajratib bo'lmaydi.

Inson va jamiyat o'rtasidagi munosabat zamonaviy ijtimoiy falsafada shaxsning ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasi orqali tushuntiriladi. Charlz Teylor inson o'zligini boshqa kishilar bilan munosabat jarayonida anglashini ta'kidlaydi. Uning fikricha, shaxsning kimligi faqat uning ichki kechinmalari bilan emas, balki u yashayotgan ijtimoiy muhit va boshqalar bilan aloqasi orqali ham shakllanadi [2]. Jorj Herbert Mid ham o'zlikni anglashni ijtimoiy tajriba bilan bog'laydi. Unga ko'ra, insonning o'zini "men" sifatida anglash qobiliyati boshqa kishilar bilan munosabat va hamkorlik jarayonida vujudga keladi [3]. Emil Dyurkgeym esa inson xatti-harakatlariga jamiyatda shakllangan me'yorlar, qadriyatlar va ijtimoiy tartiblar ta'sir ko'rsatishini asoslaydi [4]. Yurgen Habermas jamiyatdagi munosabatlarning barqarorligini o'zaro tan olish, kelishuv va birdamlik bilan bog'laydi. Uning qarashlarida jamiyat kishilarni umumiy hayot doirasida birlashtiradigan va ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladigan tizim sifatida namoyon bo'ladi [5].

Ushbu qarashlar o'rtasidagi umumiy jihat shundaki, insonning o'zligini anglashi jamiyatdan tashqarida yuz bermaydi. Shaxsning qarashlari, xulqi va qadriyatlari ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi, biroq inson bu jarayonning faqat ta'sirni qabul qiluvchi tomoni bo'lib qolmaydi. U o'z tanlovi, faoliyati va boshqalar bilan munosabati orqali ijtimoiy hayotning shakllanishida ham ishtirok etadi. Shu bois inson va jamiyat munosabatini bir tomonning ikkinchisiga ta'siri sifatida emas, balki o'zaro shakllanish jarayoni sifatida tushunish asosliroqdir.

O'zbek olimlari E. Yusupov, T. Jo'rayev, A. Choriyev, Q. Nazarov, A. Ochldiyev, O. Musayev va Sh. Madayeva qarashlarida shaxs insonning jamiyatdagi hayoti, erkin tanlovi va mustaqil faoliyati davomida shakllanib, takomillashib boradigan ijtimoiy fazilatlar majmui sifatida talqin etiladi. Ularning fikricha, insonning shaxs sifatida kamol topishida u

voyaga yetayotgan muhit, olgan ta'limi va egallagan bilimi muhim o'rin tutadi. Chunki insonning qarashlari, xulqi, hayotga munosabati va jamiyatdagi tutgan o'рни ko'p jihatdan ana shu omillar ta'sirida shakllanadi. Shu bois ta'lim va tarbiya insonda ezgu fazilatlarini qaror toptirish, uning mas'uliyatli va axloqli shaxs bo'lib yetishishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Erkin Yusupov qarashlarida ham inson va jamiyat munosabati muhim o'rin tutadi. Uning fikricha, insonning maqsadi, manfaati va o'ziga bergan bahosi boshqa kishilar bilan munosabat jarayonida shakllanadi. Shu bois o'zlikni anglash faqat insonning o'z ichki dunyosini tushunishi bilan cheklanmaydi. U o'z maqsadi va xatti-harakatlarini boshqalarning manfaatlarini bilan qiyoslay olishi ham kerak. Yusupov bu fikrni quyidagicha ifodalaydi: "Boshqalarni, ularning mushtarak manfaat va maqsadlarini anglay olmagan shaxs o'zining mohiyatini xolis anglashga ham qodir emas" [6]. Bu qarashga ko'ra, inson o'zini boshqalardan ajratilgan holda to'liq anglay olmaydi. Agar shaxs o'z faoliyatini faqat shaxsiy manfaatidan kelib chiqib baholasa, uning xulosasi bir tomonlama bo'lib qoladi. Boshqalarning huquqi, manfaati va qarashlarini hisobga olish esa insonning o'zini to'g'ri anglashiga yordam beradi.

Inson va jamiyat munosabatini tushunishda manfaat masalasi ham muhim o'rin tutadi. Har bir insonning o'z maqsadi va manfaatlarini bo'lishi tabiiy. Biroq bu manfaatlar boshqa kishilarning ehtiyoj va manfaatlaridan butunlay ajralgan holda mavjud bo'la olmaydi. Shu sababli shaxsiy manfaat bilan umumiy manfaat o'rtasidagi uyg'unlik jamiyat barqarorligi uchun muhimdir.

NATIJALAR

Erkin Yusupov ham shaxsiy manfaatni jamiyat manfaatiga qarama-qarshi qo'ymaydi. Uning qarashlarida kishilar o'rtasidagi ahillik, bag'rikenglik, hamjihatlik va birdamlik umumiy maqsadlarni anglash bilan bog'liq. Inson o'z manfaatini ko'zlar ekan, boshqalarning manfaatini ham hisobga olishi kerak. Mushtarak manfaat shaxsiy manfaatning yo'qolishini emas, balki turli manfaatlarning umumiy maqsad yo'lida uyg'unlashishini anglatadi. Yusupov qarashlarida jamiyat taraqqiyoti inson manfaatidan ajralgan holda tushuntirilmaydi. Jamiyatning rivoji alohida shaxslarning faoliyati, o'zaro hamkorligi va umumiy maqsadlar yo'lida birlashishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, jamiyat manfaatini shaxs manfaatidan ustun qo'yib, insonning maqsad va ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirish ham to'g'ri emas. Inson o'z manfaatini boshqalarning manfaatlarini bilan uyg'unlashtira olgan sari jamiyatdagi hamjihatlik va hamkorlik ham mustahkamlanadi.

Yusupovning "Inson kamolotining ma'naviy asoslari" asarida ma'naviyat insonning alohida bir fazilati sifatida emas, axloq, odob, bilim, qobiliyat, vijdon, imon, e'tiqod va dunyoqarash singari jihatlarning o'zaro bog'langan tizimi doirasida o'rganiladi [7]. Bu yondashuvda ma'naviyatning mezoni faqat inson ichki dunyosining boyligi emas. Uning ijtimoiy natijasi ham hisobga olinadi. Olimning falsafiy merosida ma'naviyat inson va jamiyatni bog'laydigan asosiy konseptual vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Inson ma'naviy kamolot orqali ijtimoiy munosabatlarning ongli ishtirokchisiga aylanadi, jamiyat esa shaxsning ma'naviy imkoniyatlari ro'yobga chiqadigan muhit vazifasini bajaradi. Bu ikki jarayonning bir-biridan uzilishi na shaxs kamolotini, na barqaror ijtimoiy taraqqiyotni to'liq tushuntira oladi.

Yusupov qarashlarida ma'naviy kamolot insonning mustaqil fikrlash qobiliyati bilan ham bog'liq. Shaxs jamiyatda shakllangan bilim, tajriba va qadriyatlarni o'zlashtiradi, biroq ularni tayyor holda qabul qilish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Inson mavjud bilimlarni tahlil qilish, ularning mazmunini o'z tajribasi bilan qiyoslash va mustaqil xulosa chiqarish orqali faol fikrlovchi shaxsga aylanadi. Shu ma'noda tafakkur erkinligi Yusupov falsafasida insonning jamiyatdagi faol o'rnini belgilovchi mezonlardan biridir. Olim bu masalani Sharq falsafasi an'analari bilan bog'lab, "Erkin fikrlamaydigan inson faylasuf bo'la olmaydi. Erkin fikrlash imkoni bo'lmagan jamiyatda falsafa fan sifatida rivojlanmaydi", deb yozadi. Yusupov uchun erkin fikrlash ilgari shakllangan bilim va qadriyatlarni inkor qilishni anglatmaydi. Aksincha, inson tarixiy tajriba va mavjud bilimlarga tayangan holda mustaqil xulosa chiqara olishi kerak. Shu sababli erkinlik bilan vorisiylik uning qarashlarida bir-birini inkor qilmaydi. Yangicha fikr mavjud bilimni rad etishdan emas, uni tanqidiy o'zlashtirishdan yuzaga keladi.

Tafakkur erkinligi mas'uliyatdan ajratilganda esa inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatning muvozanati buziladi. Yusupov merosi tahlillarida olim inson erkinligini axloqiy mas'uliyat bilan bog'lagani, shaxs erkinligi faqat huquqlar bilan emas, jamiyat oldidagi burch va javobgarlik bilan ham o'lchanishi qayd etiladi [8]. Bu talqinda erkinlik shaxsning jamiyatdan mustaqillashishi emas, o'z qarori va uning oqibatlarini anglay olish darajasidir.

Yusupov falsafasining ushbu jihati insonning ijtimoiy mavqeini aniqroq belgilash imkonini beradi. Shaxsning erkinligi ortgani sari uning tanlovi uchun javobgarligi ham ortadi. Ongli tanlov qila olmaydigan insonni sodir etgan harakati uchun to'liq mas'ul deb baholash qiyin. Ayni paytda, erkinlikni faqat shaxsiy istaklarni amalga oshirish imkoniyati deb tushunish ham uning ijtimoiy mazmunini toraytiradi. Erkinlik boshqalarning huquqi va manfaatini tan olish, o'z xatti-harakatining oqibatini oldindan baholash bilan birga kechgandagina insonning ma'naviy yetukligini ifodalaydi.

Yusupovning insonparvarlik haqidagi qarashlari ham shu tizimning davomi hisoblanadi. U Sharq falsafasining o'ziga xos xususiyatlaridan birini inson mohiyati, uning manfaatlarini va qadr-qimmatiga ustuvor e'tibor berishda ko'radi. Faylasuf Sharq tafakkuridagi axloq, adolat, halollik, mehr-oqibat, bag'rikenglik va hamkorlik kabi qadriyatlarni insonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi ma'naviy asos sifatida baholaydi. Bunda insonparvarlik faqat kishiga yaxshi munosabatda bo'lish ma'nosini anglatmaydi. U boshqa insonning manfaatini tan olish va o'z faoliyatini umumiy hayot talablari bilan muvofiqlashtira olishni ham nazarda tutadi.

Bu yondashuvda axloq jamiyat tomonidan shaxsga tashqaridan qo'yiladigan talablar yig'indisi emas. Axloqiy me'yorlarning barqarorligi inson ularning mazmunini anglab, o'z xulqining ichki mezoniga aylantirganida yuzaga keladi. Shu jihatdan vijdon, halollik, adolat yoki mas'uliyatning ijtimoiy ahamiyati ularning faqat targ'ib qilinishida emas, insonning real munosabat va qarorlarida namoyon bo'lishidadir.

Yusupov merosini o'rgangan tadqiqotchilar ham shaxs kamolotini tabiiy va o'z-o'zidan kechadigan jarayon emas,

balki tarbiya, ijtimoiy muhit va insonning o'z ustida ishlashi bilan bog'liq rivojlanish sifatida tavsiflaydi. Ularning tadqiqotlarida Yusupov qarashlaridagi shaxs biologik mavjudot doirasida emas, ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy jihatlarni birlashtiruvchi yaxlit mavjudot sifatida talqin qilinadi. Insonning o'zini anglashi va jamiyatdagi faol ishtiroki shu yaxlitlikning asosiy belgilaridan biri sifatida ko'rsatiladi.

Mazkur yondashuv Yusupovning inson haqidagi qarashlarini faqat tarbiya yoki ma'naviyat masalasiga keltirib qo'yish yetarli emasligini ko'rsatadi. Uning falsafiy merosida insonning o'zini anglashi, boshqalarni anglash, manfaatlarni muvofiqlashtirish, ma'naviy kamolot, erkin fikrlash va mas'uliyat bir-biridan ajralgan mavzular emas. Ular insonning jamiyatdagi mavqei va faoliyatini tushuntiruvchi yagona fikriy tizimni hosil qiladi.

Shu tizimning boshlang'ich nuqtasi insonning o'zligini anglashidir. Biroq o'zlik boshqalardan ajralish orqali emas, ular bilan munosabatda ochiladi. Keyingi bosqichda shaxs o'z manfaatini boshqalarning manfaatlari bilan bog'lash zaruratini anglaydi. Bu jarayon ma'naviy va axloqiy mezonlar orqali tartibga tushadi. Erkin tafakkur esa insonning mavjud munosabatlarga ongli yondashishi va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon beradi. Mas'uliyat ushbu qarorning ijtimoiy chegarasi va oqibatini belgilaydi. Natijada o'zlikni anglash – manfaatlarni uyg'unligi – ma'naviyat – erkinlik – mas'uliyat – ijtimoiy hamkorlik Yusupovning inson va jamiyat munosabatiga oid qarashlarini birlashtiruvchi ichki bog'lanish sifatida namoyon bo'ladi.

Bu bog'lanish Yusupov qarashlarining o'zbek falsafiy tafakkuridagi o'rnini ham belgilaydi. U insonni jamiyatdagi tayyor munosabatlarga moslashuvchi passiv kuch sifatida talqin qilmaydi. Jamiyat insonning shakllanishiga ta'sir etsa, inson ham o'z bilimi, ma'naviyati, tanlovi va faoliyati orqali jamiyat taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi. Inson va jamiyatning bir-birini shakllantirishi shu tariqa uning qarashlaridagi asosiy tamoyillardan biriga aylanadi.

XULOSA

Erkin Yusupov falsafiy merosida inson va jamiyat munosabati bir tomonning ikkinchisiga ta'siri bilan cheklanmaydi. Inson jamiyatda shakllanadi, biroq jamiyatning tayyor mahsuli bo'lib qolmaydi. Uning o'zini anglashi, mustaqil fikrlashi, axloqiy tanlovi va faoliyati ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishiga ham ta'sir qiladi. Shu sababli shaxs va jamiyat munosabati o'zaro shakllanish jarayoni sifatida namoyon bo'ladi.

O'zlikni anglash Yusupov qarashlarida insonning faqat o'z ichki dunyosini bilishi emas. Boshqalarning maqsad va manfaatlarini tushunish, o'z xatti-harakatiga ular nuqtayi nazaridan ham baho bera olish shaxsning o'z mohiyatini to'liqroq anglashiga imkon beradi. Shu asosda shaxsiy va umumiy manfaat o'rtasidagi munosabat ham qarama-qarshilik shaklida emas, ularni muvofiqlashtirish masalasi sifatida qo'yiladi.

Ma'naviyat mazkur munosabatda bog'lovchi vazifani bajaradi. Axloq, vijdon, bilim, e'tiqod, odob va dunyoqarash insonning ichki sifatlarigina bo'lib qolmay, uning boshqa kishilar va jamiyat bilan munosabatini belgilaydi. Shu sababli shaxsning ma'naviy kamolotini uning ijtimoiy faoliyati va bu faoliyatning natijasidan ajratib baholab bo'lmaydi.

Tafakkur erkinligi va mas'uliyat o'rtasidagi aloqa Yusupov konsepsiyasining yana bir tayanch nuqtasidir. Mustaqil fikrlash insonni faol shaxsga aylantiradi, mas'uliyat esa erkin tanlovning ijtimoiy va axloqiy chegarasini belgilaydi. Erkinlik shu ma'noda jamiyat talablaridan xoli bo'lish emas, o'z qarorini ongli ravishda qabul qilish va uning oqibati uchun javob bera olish imkoniyatidir.

Erkin Yusupovning inson va jamiyatga oid qarashlarini o'zlikni anglash, mushtarak manfaat, ma'naviyat, erkin tafakkur va mas'uliyatning o'zaro bog'langan tizimi sifatida talqin qilish uning falsafiy merosining ichki mantiqini aniqroq ochadi. Mazkur bog'lanish insonni ham individual xususiyatlarga ega shaxs, ham jamiyat taraqqiyotiga faol ta'sir ko'rsata oladigan ijtimoiy mavjudot sifatida tushuntirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupov E. Yoshlarning ma'naviy kamoloti. – 1995. – B. 27–29.
2. Taylor C. Sources of the Self: The Making of the Modern Identity. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989. – P. 35.
3. Mead G. H. Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist. – Chicago: University of Chicago Press, 1934. – P. 140.
4. Durkheim É. The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Sociology and Its Method. – New York: Free Press, 1982. – P. 50–52.
5. Habermas J. The Theory of Communicative Action. – Boston: Beacon Press, 1987. – P. 138.
6. Yusupov E. Sharq falsafasi va insonparvarlik. – 2003. – URL: <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/falsafa/erkin-yusupov-sharq-falsafasi-va-insonparvarlik/>.
7. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – 1998. – B. 34.
8. Saydullayev N. Z. Erkin Yusupov asarlarida shaxs ma'naviy-axloqiy kamoloti masalasi // Jamiyat va shaxs – Общество и личность – Society and the Individual. – 2025. – B. 74. – URL: <https://socioresearch.uz/index.php/ispr/article/view/12?articlesBySimilarityPage=2>.